

באר מרים
סדרה לחגים • ישיבת הר עציון

סוכות

עורך אחראי: הרב יעקב מדין
עריכה: יצחק ברט

מערכת הספר

עורך אחראי: הרב יעקב מדין

הפקה: אביעד ברטוב

עריכה: יצחק ברט

הגהה: בנימין פרנקל

מערכת: הרב ברוך גיגי
יצחק בלאו
יוני הולצר

עיצוב ועימוד: עדי צור

עיצוב גופן: נדב עזרא

תמונת העטיפה: קופסה לאתרוג, תורכיה, המאה ה-19, כסף, אוסף מוזאון היכל שלמה לאמנות יהודית, ירושלים (צילום: שלמה קשטן)

סדרת הספרים "באר מרים"
רואה אור לע"נ **הגב' מרים בלאו ז"ל**,
אשר כרעיה, כאם וכסבתא מסורה
מילאה את חייה ברוח ובמעש,
קידשה את המועדים
והעמידה אותם במרכז חיי המשפחה

הסדרה יוצאת לאור בתרומתם הנדיבה של

אישה - מר אליהו בלאו

וילדיה -

יצחק ורחל בלאו

ציפי ושרגא פרל

כל ההפניות שבספר זה מתייחסות לדפוסים הנפוצים.
הציטוטים מהתנ"ך, מהתלמודים, מהמדרשים ומספר משנה תורה לרמב"ם נלקחו מפרוייקט השו"ת ומאתר "מאגר ספרות הקודש", <http://kodesh.snunit.k12.il>.
הציטוטים מסידור התפילה ומהמחזורים נלקחו מאתר דעת, <http://www.daat.ac.il>.
חפצי היודאיקה צולמו על ידי שלמה קשטן, באדיבות המוזיאון לאמנות יהודית ע"ש סר אייזיק וליידי וולפסון, היכל שלמה, ירושלים.

מהדורה ראשונה
אלון שבות, ערב סוכות תשע"ו

All Rights Reserved © 2015
Miskal – Yedioth Ahronoth Books and Chemed Books
P.O.B. 53494, Tel-Aviv, 61534 Israel

כל הזכויות שמורות © תשע"ו
כל הזכויות שמורות לידיעות ספרים ולישיבת הר-עציון, אלון שבות
ת"ד 53494, תל-אביב 61534
E-mail: info@ybook.co.il
עורך אחראי: דב איכנולד

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני, או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

דאנאקוד 6435-263 | מסת"ב 5-161-465-569-879 | נדפס בישראל 2015 Printed in Israel

תוכן העניינים

9	הקדמה
	החג
15	מבוא
16	סוכות - בצאת השנה בלשון המקרא, ראש השנה אינו יום אלא תקופה. חג הסוכות הוא חלק מראשית השנה החקלאית והדתית.
22	מה אירע בחג הסוכות? מדוע נחוג חג הסוכות דווקא בט"ו בתשרי? האם יש אירוע היסטורי שהתרחש במועד זה?
27	ראשון האושפיזין - אברהם אבינו
28	חג הסוכות וחג ה' חג הסוכות מוזכר פעמיים בפרשת המועדות. פעם אחת הוא מוזכר כאחד משלושת הרגלים, ובאזכורו הנוסף הוא מהווה "שבתון" - אחד מחגי חודש תשרי.
36	חג הסוכות וחג האסיף חג הסוכות הוא החג החותם את מועדי השנה, והוא חג כפול: יש בו תוכן טבעי-חקלאי של חג האסיף, ויש לו משמעות היסטורית ודתית כחג הסוכות. כפילות זו באה לידי ביטוי גם בקרבן הפרים הייחודי המובא בו.
42	מדירת קבע לדירת ארעי בתורתו של ר' נחמן מברסלב למדנו שעבירה על מצות הישיבה בסוכה עלולה להביא למיתת בהמות בטרם זמן. חג הסוכות מייצג את מידת הבינה - החיבור לקב"ה מתוך התבוננות והתקשרות, בעקבות תפילה ותחינה.
50	חנוכת המקדש בחג הסוכות מדוע כיוון שלמה המלך את חנוכת בית המקדש הראשון לחג הסוכות?
55	גשמים בחג - סימן קללה
56	בחזרה לגן העדן חג הסוכות - כמו גן העדן, בית המקדש ואחרית הימים - מבטא את התפשטות גילוי השכינה לעולם כולו, וכן את תיקון הטבע והבאתו למצב מושלם.
67	סוכה, סכך וכוכבים
68	סוכות של שבי ציון בספר נחמיה מסופר שבני ישראל קיימו את חג הסוכות לראשונה, כפי שלא קיימוהו מאז ימי יהושע בן נון. הייתכן שלא קיימו ישראל את חג הסוכות במשך למעלה משבע-מאות שנים?
74	הפטרת חג הסוכות חג הסוכות המתואר בנבואת זכריה מבטא מהפך ביחס שבין הקב"ה לעולם. את מקום ההתנהלות הארצית הטבעית, בהתאם לחוקי הטבע, תופסת השגחה פרטית אלוהית ישירה.
80	שני סוגים של גאולה מה בין הפטרת השבת החלה בימי חג המצות לבין הפטרת השבת החלה בימי חג הסוכות?
82	מלחמת גוג ומגוג מלחמת גוג ומגוג מתוארת בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה. בעוד זכריה ממקד את תיאור המלחמה במצוקות עם ישראל, יחזקאל מתבונן בה בראי קידוש השם וחילולו.
90	שותף במעשה בראשית

הסוכה

- 93..... מבוא
- 94..... סוכות ממש או ענני כבוד?
באילו סוכות ישבו בני ישראל במדבר? נחלקו בכך אמוראים: יש אומרים - בסוכות ממש, ויש אומרים - בענני כבוד. מה משמעותה של מחלוקת זו?
- 99..... מצנת הישיבה בסוכה
כיצד מקיימים את מצנת הישיבה בסוכה? ומדוע מברכים עליה בכל שבעת ימי החג, למרות שאין מברכים על אכילת מצה בחול המועד פסח?
- 106..... האושפיזין
מהו מקורו של מנהג האושפיזין?
- 108..... מצנת האכילה בסוכה
מצווה לאכול כזית פת בסוכה בלילה הראשון של חג הסוכות. מה אופייה של מצווה זו ומה היחס בינה לבין מצנת הישיבה בסוכה בכל שבעת ימי החג?
- 115..... "אֲנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא"
האם בניית הסוכה היא מצווה?
בתלמוד הירושלמי מצאנו שיש לברך על בניית הסוכה, ולא רק על הישיבה בה. מה פשר דעה זו?
- 119..... כך עונשו של מבוהל
- 120..... מצטער
מדוע מצטער פטור מן הסוכה? האם אדם המתאמץ לישב בסוכה למרות צערו נחשב כמקיים מצווה?
- 128..... כי יצפנני בַּסֹּכָה
השוואות רבות בין הסוכה לבין בית המקדש מלמדות כי הסוכה היא מקום של השראת שכינה מיוחדת.
- 132..... סוכת בדים ופרגולה
בשנים האחרונות מקובל לבנות "סוכה לנצח", העשויה מדפנות בד או המוקמת תחת פרגולה קבועה. כיצד יש לבנות סוכות אלה?
- 139..... ישיבת נשים בסוכה
מדוע נשים פטורות מהישיבה בסוכה? האם ראוי לנשים לישב בסוכה למרות שהן פטורות ממצווה זו?
- 144..... מפגש ומפלט
הסוכה היא מקום מפגש עם הקב"ה, אך גם מפלט בעת צרה. שתי המשמעויות הללו נשזרות למסר אחד, הנוגע לחשיבות הישיבה בצל השכינה.
- 149..... סוכה הראויה לשינה
- 150..... האם מותר לטייל בחג הסוכות?
בחול המועד סוכות יוצאים חניכי תנועות הנוער לטיולים ברחבי הארץ. האם מותר לאכול ולישון מחוץ לסוכה בטיולים אלו?
- 159..... הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת
- 160..... סוכת שלום
הסוכה היא זכר לענני הכבוד שליוו את ישראל במדבר. עננים אלו רומזים למידת השלום - שלום בין כל חלקי העם, ולעתיד לבוא אף שלום עולמי.
- 164..... אגידת ארבעת המינים

ארבעת המינים

- 167..... מבוא

- 168..... נטילת ארבעת המינים
מצנת נטילת הלולב כוללת שני חיובים שונים: נטילת לולב במקדש ונטילת לולב בכל המקומות האחרים. מה עיקרה של המצווה? האם מצנת נטילת הלולב היא מצנת היחיד או מצווה ציבורית?
- 176..... נטילה מעין קרבן
קיים דמיון בולט בין נטילת ארבעת המינים לבין הקרבת קרבנות. הקבלה זו משתלבת היטב בהתפשטות הקדושה אל מחוץ לגבולותיה הרגילים, המאפיינת את חג הסוכות.
- 180..... הנענוע
מדוע מנענעים בארבעת המינים? האם יש הבדל בין הנענוע בעת הברכה לבין הנענוע באמירת ההלל?
- 186..... ארבעת המינים - כנגד מה?
מדוע נבחרו דווקא האתרונג, הלולב, ההדס והערבה לשמש לפני ה' בחג הסוכות?
- 191..... הלולב - סימן הניצחון.
192..... אתרוג המורכב
מהו אתרוג המורכב? האם ניתן להשתמש בו לקיום מצנת נטילת ארבעת המינים?
- 198..... ההדס
מיוחד הוא ההדס מכל ארבעת המינים, שהתורה אינה מציינת את שמו במפורש אלא רומזת לתיאורו בלבד. מחלוקות רבות בדיני ההדס תלויות בשאלה אחת: האם חובה ליטול הדס דווקא, או כל צמח עבות כשר לארבעת המינים.
- 208..... ארבעה שהם שבעה
שבעה פריטים נוטלים בסוכות: אתרוג אחד, לולב אחד, שתי ערבות ושלושה הדסים. האם יש קשר בינם לבין שבעת המינים שנשתבחה בהם ארצנו?
- 212..... הדר
כל ארבעת המינים צריכים להיות הדורים. מה משמעותו של תנאי זה?

ניסוך המים ושמחת בית השואבה

- 221 מבוא
- 222..... "ובחג נידונין על המים"
חג הסוכות הוא חג המים, ובראש ובראשונה מתבטא הדבר במצנת ניסוך המים. מה טיבה של מצווה זו? ומדוע במקביל לריצוי על המים במקדש, נצטוונו לרצות על המים גם מחוצה לו?
- 230..... ניסוך המים מן התורה - מניין?
האם יש במקרא רמז לניסוך המים בחג הסוכות?
- 234..... מצנת הערבה והושענא רבה
מה טיבו של יום הושענא רבה?
- 239..... ארבעת המינים בחנוכה.
- 240..... מים עליונים ומים תחתונים
כיצד ייתכן שדווקא בחג הסוכות, שבו נידונים על המים, הגשמים הם סימן קללה?
- 249 "קול מבשר מבשר ואומר".
- 250..... מנגינת החליל
מהי שמחת בית השואבה? כיצד היו שמחים בה?
- 254..... מצנת "הקהל"
במעמד "הקהל", המתקיים במוצאי שנת השמיטה בחג הסוכות, כורת עם ישראל ברית מחודשת עם הקב"ה, מעין הברית שנכרתה בהר סיני. מהו הקשר בין מעמד זה לבין שנת השמיטה וחג הסוכות?
- 264..... אתרוגו של אותו צדיק.

שמיני עצרת ושמחת תורה

- 267..... מבוא
- 268..... שמחת תורה
מנהג ארץ ישראל הקדום הוא לסיים את התורה פעמיים בשבע שנים. מה טיבו של מנהג זה, ומדוע אנו מסיימים את התורה בשמחת תורה דווקא?
- 273..... הקפות.
- 274..... על הר נבו
כיצד יכול היה משה לכתוב בתורה את מותו שלו? ומהו הקשר בין המלך לבין תורת ה'?
- 279..... העליות לתורה בשמחת תורה.
- 280..... חג הסוכות והיום השמיני
היום השמיני של חג הסוכות נחשב כחג בפני עצמו לעניינים מסוימים, וכחלק מחג הסוכות לעניינים אחרים.
- 283..... הקפות שניות.
- 284..... מורשה קהילת יעקב
בניגוד לשמחת בית השואבה, בשמחת תורה שותפים כל ישראל.
- 286..... שמחה בלי סוכה
הכיצד ייתכן, שייחודו של יום שמיני עצרת הוא בכך שאין יושבים בו בסוכה?

מגילת קהלת

- 291..... מבוא: מה לקהלת בחג הסוכות?
מדוע נקראת מגילת קהלת בחג הסוכות?
- 300..... קהלת כדיאלוג
ארבע דמויות דוברות במגילת קהלת: החכם, הנהנתן והעמל – וכנגדן ירא הא־לוהים. שני הפרקים הראשונים של המגילה מתארים את עקרונות שיטתה של כל אחת משלוש הדמויות הראשונות ואת המשבר המשותף האורב לשלושתן.
- 311..... חלקי המגילה
- 312..... השקפת עולמו של הנהנתן
לשיטת הנהנתן טוב לאדם לשמוח ולמצות את הנאותיו בעולם. בראשית דבריו הוא מאמין במשפט שבעולם האמת, אולם בסופם הוא מגיע ליאוש מוחלט מהעולם.
- 317..... "כִּהוֹשַׁעַת אֱלִים".
- 318..... השקפת עולמו של העמל
העמל מבקש לתקן את העולם ולשפרו, אולם מגלה שאיש אינו מבטיח לו שעמלו ישא פרי.
- 321..... אום אָנִי חוֹמָה.
- 322..... השקפת עולמו של החכם
החכם טוען כי החכמה עדיפה מהעמל ומהנהנתנות, אולם הוא מתקשה להסביר מדוע ההמון אינו מכיר בכך.
- 328..... השקפת עולמו של ירא הא־לוהים
שלושה נאומים בפי ירא הא־לוהים. בדבריו הוא עומד על השותפות שבין האדם לבוראו בתיקון העולם, וקובע כי ביום המוות עתיד האדם לעמוד לדין על כל מעשיו.
- 336..... תפילת הגשם.
- 338..... רשימת הפרקים וכותביהם

הקדמה

חג הסוכות מכונה בתפילה "זמן שמחתנו". אכן, עליו נאמר הפסוק "וְשָׂמַחְתָּ בְּחֶגְךָ... וְהָיִיתָ אֶף שִׂמְחָה" (דברים טז, יד-טו). שמחת החג על פי פשטי המקראות נראית כרוכה בהיותו גם חג האסיף, והרי אין לך שמחה גדולה לחקלאי העמל בשדהו בכל השנה כשמחת אסיף יבולו. קביעת התורה את שמחת אסיף היבול כשמחה 'דתית', כשמחה של מצווה, באה להזכיר לבעל התבואה ששמחתו היא במה שנתן לו הקב"ה בברכת האדמה, בברכת הגשמים ועוד. אפשר שלשמחה זו קשורים ארבעת המינים שאנו כה מקפידים בהידורם, ומנענעים בהם בהלל לפני ה'. בדרך מפתיעה כרוכים ארבעת המינים גם בכיסופי עצמאותנו בכלל, ובפרט בגוש עציון, שזכינו להוציא בו את סדרה זו לאור. ארבעת המינים טבועים לרוב במטבעותיו של בר כוכבא בעת שייסד את נשיאותו בירושלים, אחרי שגירש ממנה את הרומאים. במטבעות אלו ניתן חיזוק לטענה המבוססת על חז"ל, שלוחמיו של בר כוכבא היו תלמידי רבי עקיבא. שהרי על המטבעות טבועים לולב אחד ואתרוג אחד, הדס אחד וערבה אחת, כשיטת רבי עקיבא במשנה (סוכה פ"ג מ"ד), ושלא כמנהגנו היום כשיטת רבי ישמעאל. ארבעת המינים נזכרו גם באחת מאגרותיו המפורסמות של בר כוכבא, שבה הוא פוקד על אחד מאנשיו לספק ארבעה מינים בחג הסוכות לחייליו הלוחמים בחזית. נזכיר בקצירת האומר וברמז בלבד, שמרד בר כוכבא פרץ ביישובי גוש עציון של אז - ערבייא, כוזיבא, ביתר, בירת מלכא ועוד.

אך החג כשמו, הוא גם חג הסוכות. אנו עוזבים בו את בתינו ויוצאים כביכול אל המדבר כדי לטעום את טעמן של יציאת מצרים ושל ההליכה במדבר במשך ארבעים שנה, עד שזכינו לנחול את הארץ ולהיכנס בה אל בתינו. אכן, ראויות הן ארבעים שנות ההליכה במדבר לציון חג בפני עצמו מכוח עומס החוויות ה'דתיות' והלאומיות שנחרתו בבשרנו ובדמנו בשנות התגבשותנו להיות עם ה'. ארבעים שנות המדבר היו טעונות חוויות משמחות: ענני הכבוד ששכנו על אוהלינו וחיפו עלינו מכל צרה, המן והמים שניתנו לנו יום יום מידו הרחבה של הקב"ה, נסי ספר מלחמות ה' שאירעו לנו ועוד. על כולם אנו חייבים תודה גדולה לה', המוליך אותנו במדבר בארץ ערבה ושוחה, בארץ צייה וצלמוות, ולספר נפלאותיו מדור לדור. אך ארבעים שנות המדבר היו גם ימי חוויות קשות ומצערות של נחש, שרף ועקרב וצימאון אשר אין מים. היו אלה ימי תסכול וייאוש על זמן ארוך העובר לכאורה

לריק במדבר הגדול והנורא, כשכולם יודעים שבמדבר הזה יפלו עצמותיהם לכל פקודיהם ולכל מספרם ואת הארץ הטובה לא יראו. היו במדבר הרבה ימים של סוכות - כפשטן: סוכות של כפות תמרים דלות, שבקושי הגנו מפני רוחות המדבר, השמש הקופחת, הזבובים והיתושים הרבים. ימים אלו כאמור עברו לכאורה לריק, עד למוות הקרב. אך למרות זאת, הם היו גדושים בתוכן של אמת, של הנחלת יציאת מצרים ושל ימי מתן תורה לדור הבא - הדור שיזכה לראות את הארץ הטובה ולהקים בה את נחלתו כעם ה'. באמירה "למען ידעו דרתיכם כי בספות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כג, מג) התורה עומדת על המשימה החשובה שנותרה לדור המדבר גם אחרי שנגזר מותם במדבר. המשימה היא להעביר את דבר המפגש עם ה' לדורות הבאים ולהכינם בכך לחייהם בארץ הטובה שה' נשבע לאבותינו.

גם את החוויות הקשות מוטל עלינו לזכור בצאתנו מן הבית לשבעה ימים בסוכה. לדעת להזדהות עם אבותינו בצרתם, לחוש אותה ולהודות לקב"ה על מה שנתן לנו עם תום ארבעים שנות המדבר.

מלבד שני זכרונות אלו, אפשר שיש בסוכה גם צד קדושה ועמו צד של דמיון למשכן ולמקדש. יש בה גם צד של הגנה ושל מפלט ליושבים בה מכל פורענות. הסוכה אף מוגדרת אצלנו כ"סוכת שלום". בכל אלו ובעניינים נוספים נעסוק בספר, אם גומר ה' עלינו. בסוכה יש גם הלכות רבות - הן בסוכה עצמה ובסכך שמעליה, הן בשאלה מי חייב בה. גם באלו נעסוק.

חג הסוכות כולל בתוכו גם סדרת תפילות יפה במיוחד, תפילות ה"הושענא" בכל יום ובעיקר ביום הושענא רבה. יופיין של התפילות אינו נובע רק מתוכן המיוחד. הוא נובע בעיקר מדרך אמירתן, בסיבוב בימת בית הכנסת עם ארבעת המינים, כזכר להקפת המזבח באותה צורה בזמן שבית מקדשנו היה קיים. דומה שאין בסידור תפילתנו זיכרון כה חי לעבודת המקדש ולשמחתה. נזכיר בשורות אלו את מצות העלייה לרגל לירושלים ולמקדש בחג הסוכות, החותם את שלוש הרגלים, את שמחת בית השואבה ואף את ריבוי הקרבנות בחג זה, שהיה ביטוי עז לשמחת הרגל שהייתה בו בעת שהמקדש היה קיים. יהי רצון מלפניו יתברך, שיזכנו לבניינו במהרה בימינו.

הפטרות החג וחזיונותיהן האפוקליפטיים הן סוגיה נכבדה בפני עצמה, ונעסוק בהן בע"ה בהרחבה. עוד מנהג משמח בחג, ונצטרך לדון בטיבו - מעשה האושפיזין הבאים לפקדנו בכל יום מימי חג הסוכות.

עוד חג לפתחנו ובספרנו, ושמא המשכו של חג הסוכות הוא - היום השמיני, העצרת. יהיה עלינו לעסוק בו ולברר את טיבו: האם חג נפרד הוא או המשכו של חג הסוכות. מנהג ישראל לסיים בחג זה את המחזור השנתי של קריאת התורה ולפתוח בו את קריאת התורה של המחזור החדש. גם בכך נצטרך לעסוק. עוד מיוחדת ליום השמיני תפילת הגשם ותחילת הזכרת גבורות גשמים, ואף אלו טעונים עיון נרחב.

החג כולו, מלבד היותו חג האסיף, הוא גם חג מאסף החותם את חגי החודש השביעי ומסכם אותם. יש בו בקשות על שנה טובה ומבורכת כהמשך לתפילות ראש השנה, ויש בו רמזים ברורים לתפילת יום הכיפורים ולענני הכבוד המקיפים את סוכתנו וממשיכים את ענן מידת הרחמים שבו מתגלה כבוד ה' על הכפורת ביום הכיפורים.

חג הסוכות עשיר בתכנים יפים וגבוהים, ואם רק נחפוץ להתרומם בו אל הקדושה הנכספת, דלתה של הסוכה פתוחה לפנינו. וְיִהְיֶה נֶעֱם ה' אֱלֹהֵינוּ עִלֵּינוּ, וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כֹּנֶנָּה עִלֵּינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כֹּנֶנָּה.

לסיום דברינו נזכיר בכאב לב את הסתלקותו של רבנו ומורנו, הרב אהרן ליכטנשטיין נוחו עדן, שהיה לנו אב ומורה דרך עשרות בשנים, כמעט מיום ייסודה של הישיבה ועד לימים אלו. מושגים השזורים כפנינים בחג הסוכות, כהידור מצווה, הנחלת דבר ה' לדורות ועוד ועוד - לא היה איש שניתן היה ללמוד אותם ממנו כרבנו היקר. מכולם נזכיר לטובה את שמחת האמת הגדולה שביטא ביום שמחת תורה, עם ספר התורה שכה אהב ועם תלמידיו שכה אהב, בצוותא עם מורנו ורבנו הרב יהודה עמיטל נו"ע. אהבת ה' ואהבת התורה שראינו אצלו ביום שמחת תורה בכל שנה ושנה היו עבורנו בבחינת צידה לדרך לכל השנה כולה. יהי זכרו ברוך.

ספר זה הוא השביעי בסדרת באר מרים, ואנו מודים לקב"ה שהביאנו עד הלום. נזכיר שוב את זכרה המבורך של מרים בלאו ע"ה שסדרה זו יוצאת לזכרה ולעילוי נשמתה ואת זכותם של בני משפחתה המסורים המלווים סדרה זו ותומכים בה. כבכל אחד מהכרכים, נשוב ונודה לאלו שטרחו בהכנתו. לאנשי הוצאת ידיעות אחרונות, דב איכנולד ועמיחי ברהולץ, המלווים את הסדרה; לאביעד ברטוב, קברניט הסדרה ומפקדה; ליצחק ברט, שערך את פרקי הספר וכתב את המבואות לשעריו; לבנימין פרנקל, שסייע בהגהות; למוזיאון לאמנות יהודית ע"ש סר אייזיק וליידי וולפסון שבהיכל שלמה בירושלים, שתמונות היודאיקה שבספר צולמו מאוספיו; ולמעצבת עדי צור, שעיצבה ספר זה בדמותו המכובדת והנאה. כל אלה סייעו ביד ישיבת הר-עציון, בני משפחת בלאו וחברי המערכת להוציא תחת ידם דבר מתוקן.

הרב יעקב מדן

ראש ישיבת הר-עציון

מבוא: מה לקהלת בחג הסוכות?

"ולשמחה מה זה עושה"

המנהג לקרוא את מגילת קהלת בבית הכנסת בשבת שבמועד בסוכות נזכר במסכת סופרים (יד, א) ובספרי הראשונים (סידור רש"י סי' רכב; מחזור ויטרי סי' רסז ועוד). מנהג זה הובא להלכה ברמ"א (או"ח תצ, ט; תרסג, ב) בשם המהרי"ל, והגר"א כתב שאפילו מברכים על קריאתה (או"ח תצ, יד). מדוע נקראת מגילת קהלת דווקא בחג הסוכות? נימוק מרכזי הנזכר בפוסקים לקריאת קהלת בסוכות הוא היות חג הסוכות זמן שמחתנו, וקהלת שואל: "וּלְשִׁמְחָה מָה זֶה עֲשֵׂה" (ב, ב; משנה ברורה תצ, יז). משמע, למרות שחג הסוכות הוא זמן של שמחה, יש להסתייג משמחה ללא גבולות, ובא זכרון הכתוב בקהלת להגבילה.

לא ביארו הפוסקים מה רע בשמחת המצווה של החג ולשם מה להגבילה, ושמא חששו לשמחה שיש בה הוללות. ובאמת, השמחה בחג הסוכות אינה רק שמחה של מצווה, אלא גם שמחת חג האסיף, שהעמל רואה בו את היבול שצבר ואת רכושו הגדל. זו אכן שמחה שיש בה סכנה ושיש מקום להתריע מפני פריצתה ללא גבולות וללא מחשבה. התורה עצמה חששה מכך (דברים ח, יג-יד):

וּבְקִרְךָ וְצִאנְךָ יִרְבֵּין וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה. וְרָם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ.

אך לחשש מפני זחיחות הדעת בשל הרכוש הגדל בעמלו של האדם יש סיבות נוספות, וקהלת עוסק בהן. במקומות רבים בספרו, קהלת טוען שצבירת רכוש אינה תכלית ראויה, אין בה כשלעצמה שמחה של אמת ויש לבקש תכלית ראויה ממנה (ב, ד-יא):

הַגְדַּלְתִּי מַעֲשִׂי, בָּנִיתִי לִי בָתִּים, נָטַעְתִּי לִי כַרְמִים. עָשִׂיתִי לִי גִּנּוֹת וּפְרָדִסִּים וְנִטְעֵתִי בָהֶם עֵץ כָּל פְּרִי. עָשִׂיתִי לִי בְרִכּוֹת מַיִם לְהִשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צֹמֶחַ עֵצִים. קִנִּיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי בֵּית הָיָה לִי, גַּם מִקְנֶה בָּקָר וְצֹאן הִרְבֵּה הָיָה לִי מְכַל שֶׁהָיוּ לִפְנֵי בִירוּשָׁלַם. כָּנַסְתִּי לִי גַם כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגָלַת [=ומרגליות] מְלָכִים וְהִמְדִּינוֹת, עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת [=זמרים וזמרות] וְתַעֲנוּגָת בְּנֵי הָאָדָם, שָׂדֶה וְשָׂדוֹת [=כרכורות]. וַהֲגַדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מְכַל שֶׁהָיָה לִפְנֵי בִירוּשָׁלַם אֲףי חֲכַמְתִּי עֲמָדָה לִי. וְכָל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינֵי לֹא אֶצְלַתִּי מֵהֶם, לֹא מִנְעֵתִי אֶת לְבִי מִכָּל שִׁמְחָה כִּי לְבִי שָׁמַח מִכָּל עֲמָלִי וְזֶה הָיָה חֲלָקִי מִכָּל עֲמָלִי. וּפְנִיתִי אֲנִי בָכָל

**מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות - והנה הפל הפל ורעות
רוח ואין יתרון תחת השמש.**

יש ביציאה מבית הקבע לסוכה, דירת העראי, כדי לבטא רעיון זה של המאיסה בקניין וברכוש, או לפחות של צמצום משקלם בסדר העדיפויות. אין יפה מסיבה זו למנהג לקרוא את מגילת קהלת בחג הסוכות.

"תן חלק לשבעה וגם לשמונה"

במחזור ויטרי (סי' שפ) מובא נימוק אחר לקריאת מגילת קהלת בסוכות, על יסוד המדרש (קהלת רבה יא, ב):

**רבי לוי אמר: "תן חלק לשבעה" - אלו שבעת ימי הסוכה, "וגם
לשמונה" - ביום שמיני עצרת.**

רב הסתום על הנגלה בנימוק לקרוא את כל מגילת קהלת בסוכות בשל דעה אחת במדרש על פסוק בודד. נראה שנימוק זה הפוך מקודמו, ונעניין בהקשר הפסוק המובא במדרש (יא, א-ו):

**שֶׁלַח לַחֲמֹךְ עַל פְּנֵי הַמַּיִם כִּי בָרַב הַיָּמִים תִּמְצָאֲנֻ. תֵּן חֶלֶק לְשִׁבְעָה
וְגַם לְשִׁמוֹנָה כִּי לֹא תִדַּע מָה יִהְיֶה רָעָה עַל הָאָרֶץ. אִם יִמְלְאוּ הָעֵבִים
גֶּשֶׁם - עַל הָאָרֶץ יִרְיוּ, וְאִם יִפּוֹל עַץ בְּדָרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן - מְקוֹם
שִׁיפּוֹל הָעֵץ שָׁם יִהְיֶה. שֶׁמֶר רוּחַ לֹא יִזְרַע וְרָאָה בְּעֵבִים לֹא יִקְצוֹר.
כְּאֲשֶׁר אֵינָךְ יוֹדֵעַ מִה דָּרְךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים [=כְּעוֹבֵר] בְּבִטּוֹן הַמְּלָאָה
[=הַמְּעוֹבֵר], כִּכָּה לֹא תִדַּע אֵת מַעֲשֵׂה הָאֱ-לוֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת
הַכֹּל. בְּבִקֹּר זֶרַע אֶת זֶרַעְךָ וְלַעֲרֹב אֶל תִּנּוּחַ יָדְךָ כִּי אֵינָךְ יוֹדֵעַ אִי זֶה
יִכָּשֶׁר הַזֶּה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים.**

פסוקים אלו אינם מקרינים את הביטחון העצמי שמעניק חג האסיף, אלא דווקא את חוסר הביטחון, את תחושת התלות ברחמי ה' ואת הציפייה לישועה הממלאת את תפילת "הושע נא" שבחג הסוכות. תפילות ההושענות עוסקות בנושאים רבים, והעיקרי שבהם הוא הציפייה לגשמים שיוריד ה' ברחמיו. המתפלל לישועת ה' אינו מזדהה עם האתרוג היקר והמהודר, אלא עם הערבה, שברגע שהיא מנותקת ממקור חיותה במים, מייד היא מתייבשת ונובלת. הציבור נושא עיניו לשמיים, כדברי התפילה: "צמאים לישעך כָּאָרֶץ עֵיפָה לְמִים".

כאן מקומה של עבודת ניסוך המים בחג הסוכות. המים הנשאבים מן המעיין הם המים הדלוחים ביותר בשנה. הם נשאבים כמעט מקרקעית המעיין לאחר קיץ שחון, שבו השמיים והארץ לא סיפקו מים למקורות המעיין. המים רק נשאבו

ממנו ודלדלו אותו. אך מים דלוחים אלו הם היקרים ביותר. הם ניתנים למזבח בעת מחסור ובעת צימאון, בסוף הקיץ, ממאגרי המים המרוקנים. פעמים רבות, המתנה הנבחרת לה' היא הביכורים - הראשית. במים, המתנה הנבחרת לה' היא דווקא האחרית. כך היה במעמד הר הכרמל, בשנת הבצורת השלישית, כשאלוהו דרש מן העם להקריב למזבח את היקר מכול (מל"א יח, לד-לה):

**וַיֹּאמֶר - מִלֵּאוֹ אֲרֻבָּעָה כְּדִים מִיִּם, וַיִּצְקוּ עַל הָעֹלָה וְעַל הָעֲצִים;
וַיֹּאמֶר שָׁנוּ - וַיִּשְׁנֻ; וַיֹּאמֶר שְׁלֹשׁ - וַיִּשְׁלְשׁוּ. וַיִּלְכּוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ
וְגַם אֶת הַתְּעֹלָה מִלֵּא מַיִם.**

גם בעת ניסוך המים, מכוחם של מים יקרים אלו מברך לנו ה' את גשמי השנה המתחדשת, את שדותינו ואת מעיינותינו. כאן, בעת חוסר הביטחון בעתיד ובעת הציפייה לישועה, בא קהלת ומבקש לנטוע ביטחון ואמונה בלב הקורא הנואש והספקן (יא, א):

שִׁלַּח לַחֲמֶךְ עַל פְּנֵי הַמַּיִם כִּי כָרֵב הַיָּמִים תִּמְצָאֲנֻ.

כלומר, טול את זרעי תבואתך (=שלח לחמך), זרע אותם באדמה וצפה למי הגשמים שיבואו להחיותם (=על פני המים). לשון אחרת - למרות היובש, אל תתייאש מרחמי שמיים ומן הגשמים שיבואו, שהרי המאמין בְּחֵי עולמים הוא הזורע (ראו: שבת לא ע"א). וכך ממשיך קהלת ואומר (יא, ד):

שִׁמֵּר רוּחַ לֹא יִזְרַע וְרֹאֶה בְּעֵבִים לֹא יִקְצֹר.

אל תמתין עד שתראה את הרוח ואת הגשם. זרע עכשיו, כי לא תדע מה דרך הרוח ומהו מעשה הא-לוהים, ולא נותר לך אלא להאמין. עת הזריעה ועת האמונה בגשם שִׁירַד ברחמי ה' היא עת המעבר בין סוכות לבין שמיני חג העצרת, כמדרש על הפסוק "תֵּן חֶלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לְשִׁמוֹנָה". לדרך זו, קריאת קהלת נועדה להגביר את בטחונו של הזורע ואת אמונתו, ולא למעט את שמחתו של האוסף.

תכלית המחזוריות

דומה שלא נוכל להתעלם מדרך שלישית להבנת הקשר שבין חג הסוכות לבין קריאת מגילת קהלת, גם אם לא הוזכרה בפוסקים.

כבר בפתיחה למגילה תוהה קהלת: היש תכלית לעולם הבנוי על מחזוריות? והרי טיבה של מחזוריות, שהחי בה יגיע במהלכו אל נקודת המוצא. ואם כך, לשם מה טרח בצעדו כל ימיו? וכך הם דברי קהלת (א, ג-י):

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש. דור הלך ודור בא - והארץ לעולם עמדת. וזרח השמש ובא השמש, ואל מקומו שואף וזרח הוא שם. הולך אל דרום וסובב אל צפון, סובב סביב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח. כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא, אל מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת... מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש. יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא - כבר היה לעלמים אשר היה מלפננו.

כך הוא מחזור הטבע, וכך הוא מחזור חייו של האדם (ג, כ):

הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר.

השמש מסתובבת, ולמעשה אינה מגיעה לשום מקום בתנועתה. כך גם המים והרוח, וזו אף דרכו של העפר, שממנו נוצר האדם. לשם מה אפוא כל עמלו של האדם, ומה תכליתו? שאלתו של קהלת קשה בכל ימות השנה. היא קשה שבעתיים עם סיום שנה אחת ותחילתה

שאלת התכלית בעמלו של האדם קשה בכל ימות השנה, וקשה שבעתיים עם סיום שנה אחת ותחילתה של שנה חדשה

של שנה חדשה. ניתן להביט על כך באופטימיות ובעליזות, כנעמי שמר בשירה על מעגל השנה וחודשיו:

ובבוא אלול אלינו ריח סתו עליה,
והתחלנו את שירנו מהתחלה.

אך דומה שמבטו של קהלת מעמיק יותר: אם שבנו במחזור השנתי לאותה נקודה, ושוב אנו חורשים וזורעים ושוב נאסוף, מהי מטרת חיינו?! תחילתה של השנה, סיום המחזור החקלאי באסיף ותחילתו של המחזור החדש בחרישה, מעלים את שאלתו של קהלת אל מול פנינו ומחייבים אותנו לענות לה תשובת אמת - תשובה שתמצא את התכלית המנחה את האדם להתקדם אליה למרות המעגליות והמחזוריות. במעבר בין השנים, בין האסיף לבין הזריעה, על האדם להתבונן בספר קהלת.

קהלת במעמד הקהל

לשלושת הנימוקים שהבאנו לקריאת מגילת קהלת בחג הסוכות יש להוסיף נימוק רביעי: הקשר בין קהלת לחג הסוכות עובר דרך מצנת "הקהל", המתקיימת אחת לשבע שנים בחג הסוכות. וכך הם דברי המדרש (קהלת רבה א, ב):

למה נקרא שמו "קִהְלָת"? שהיו דבריו נאמרין בהקהל, על שם שאמר: "אֲזַי יִקְהֵל שְׁלֹמֹה".

אכן, ידענו מן המקראות שמעמד "אֲזַי יִקְהֵל שְׁלֹמֹה" היה בחג הסוכות ובימים הסמוכים לו. היה זה אירוע חנוכת המקדש בחג הסוכות, ובו נאמרה תפילתו הראשונה של שלמה בעת השראת השכינה במקדש. מעמד זה התרחש בחג הסוכות (מל"א ח, ב):

וַיִּקְהֲלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּירַח הָאֲתָנָיִם בַּחֹג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי.

אך לא ידענו מן המקראות שהיה זה חג סוכות שבמוצאי שנת השמיטה, שמתקיים בו מעמד הקהל. גם מן המדרש לא נדע האם היה זה מעמד "הקהל" כסדרו, בסוכות של מוצאי שנת שמיטה, או שהמלך שלמה (וסנהדרין שבדורו) יזמו מעמד "הקהל" בחג הסוכות של חנוכת המקדש בשל חשיבות האירוע. עיקר מעמד "הקהל" הוא בחידוש הברית שבין הקב"ה ובין עם ישראל - ברית שנכרתה בהר סיני ונשנתה בערבות מואב, ויש לחדשה לפחות אחת לשבע שנים. תוכנה העיקרי הוא קריאת ספר הברית - פרשת הברכות והקללות, השכר על קיום הברית והעונש על חילולה. המשנה קובעת שבמעמד "הקהל" היו קוראים את ספר הברית שבמשנה תורה, פרשת הברכות והקללות שנאמרה בברית שנכרתה בערבות מואב ופרשיות בודדות נוספות (סוטה פ"ז מ"ח).
אך לפרשת הברכות והקללות במשנה תורה יש נספח (דברים כט, יז-יח):

פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שִׁבְט אֲשֶׁר לָבְבוּ פָנָה הַיּוֹם מֵעַם ה' אֲ-לֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם, פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שׂוֹרֵשׁ פָּרָה רֹאשׁ וְלַעֲנָה. וְהָיָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים הָאֵלֶּה וְהִתְבָּרַךְ בְּלָבְבוֹ לֵאמֹר שְׁלֹם יִהְיֶה לִי כִּי בִשְׁרוּת לִבִּי אֵלַי...

הברית נכרתה עם כלל העם. השכר והעונש על קיומה או חילולה מוטלים על ראשו של העם כולו. התורה רואה צורך להתייחס גם ליחיד המחליט על דעת עצמו לפרוש מן הברית, וכיוון שעונשו של חילול הברית תלוי באומה כולה, הוא בטוח שאם יחללנה לבדו, לא יוטל עליו כל עונש.

לא לגמרי ברור מה עונשו של החוטא הפרטי בפרשת הברכות והקללות, שהרי התורה נִשְׁבֶּה לדון בעונש כללי על כל הארץ ועל

כל העם, "כִּמְהֶפְכַּת סֶדֶם וְעַמֶּכָּה, אֲדָמָה וְצִבּוֹיִם, אֲשֶׁר הֶפֶךְ ה' בָּאֶפּוֹ וּבִחְמָתוֹ" (דברים כט, כב). אפשר שספר קהלת בא להשלים את החסר בברית הברכות והקללות שבתורה, ולבאר את עונשו של היחיד המפר את הברית.

ספר קהלת בא להשלים את החסר בברית הברכות והקללות שבתורה ולבאר את עונשו של היחיד המפר את הברית

העונשים המוכרים לנו מן התורה באים על כלל העם: בצורת וקללת האדמה, מלחמה וקללת

התבוסה, גלות, דבר, מחלות, ירידת קרנם של ישראל בגויים ובעיקר סילוק שכינה מהם. בדרך הטבע עונש כזה אינו מבחין בפרטים בין צדיק לרשע. הפרט יקבל את שכרו ואת עונשו בעיקר בעולם הבא, שבו "כל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו" (שבת קנב ע"א). אלא ששכר ועונש אלו לא נתפרשו לגמרי בתורה, העוסקת בעיקר בברית עם העם כולו.

הספר היחיד במקרא שמפרש את המשפט, השכר והעונש הצפויים בעולם הבא ליחיד אחרי מיתתו, הוא קהלת. יש בדבריו ההשלמה הנחוצה והמתבקשת לספר הברית הנאמר בתורה, וממילא לצורך ללמד אותו לעם בעת מעמד "הקהל", העוסק בהתחייבות לשמירת התורה (ג, יז):

אֲמַרְתִּי אֲנִי בְלִבִּי - אֶת הַצְדִּיק וְאֶת הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱ-לֹהִים, כִּי עַתָּה לְכָל חַפֵּץ וְעַל כָּל הַמַּעֲשֶׂה שָׁם.

פסוק זה רומז למשפטו של ה' בעת שרוחו של האדם תעלה מעלה. בהמשך הספר יאמר קהלת במפורש, שאדם אינו שליט לקבוע מתי יהיה יום מותו. ביום שייגזר עליו המוות, רוחו תצא מקרבו והוא לא יוכל לכלאה. וכשם שאין האדם שליט על יום מותו ועל קצבת חייו, כך עליו לדעת שלא יימלט ברשעו מדינו של הקב"ה. משמע - לפנינו התייחסות ליום הדין שאחרי המוות, לעולם הבא (ח, ט):

אִין אָדָם שְׁלִיט בְּרוּחַ לְכָלֹא אֶת הָרוּחַ וְאִין שְׁלִטוֹן בְּיוֹם הַמּוֹת וְאִין מִשְׁלַחַת בְּמִלְחָמָה וְלֹא יִמְלֹט רָשָׁע אֶת בְּעָלָיו.

סיום מגילת קהלת הוא בתיאור הקשה של ימי הזקנה עד שלא יבואו ימי הרעה, ובצורך לזכור את הבורא ואת מצוותיו לפני בוא יום הדין לאחר שהרוח תשוב אל הא-לֹהִים אשר נתנה (יב, א-ז):

וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךְ בַּיָּמִים בְּחֹרְתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יָמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ
שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֶפֶץ... וְיָשֹׁב הָעֶפֶר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה
וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה.

קהלת חותם את ספרו במסקנה (יב, יג-יד):

**סוּף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, אֶת הָאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת מְצֻתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה
כָּל הָאָדָם. כִּי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים יָבֹא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נִעְלָם,
אִם טוֹב וְאִם רָע.**

וכוונתו למשפט שייערך ביום שאחרי המוות, וכמוכח מן ההקבלה (ה, ב):

**טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אָבֶל מִלָּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה בְּאֲשֶׁר הוּא סוּף כָּל
הָאָדָם, וְהָיִי יָתֵן אֶל לְבוֹ.**

חוסר הידיעה

למרות שהבאנו ארבעה נימוקים שונים לקשר שבין קהלת לבין חג הסוכות, נראה
שארבעתם הם השתקפויות של עניין אחד, שהוא לב הקשר שבין מגילת קהלת
לבין חג הסוכות.

קהלת פתח את ספרו בתנועה המעגלית ובבעיית המחזוריות בעולם. התנועה
המעגלית היא הרמונית וקרובה לשלמות, אך דווקא בשל כך, ובשל העובדה
שהאדם יכול לצפות את המהלכים הבאים שלה, רב בה מפח הנפש. האדם חש
שלמרות שהוא יודע הכול, חייו אינם מובילים לשום מטרה, ולעולם הוא שב אל
נקודת ההתחלה. קושי זה עולה בכל חג סוכות, בעת שהשנה משלימה את מעגלה
ומציבה את האדם מחדש בנקודת ההתחלה.

מכאן קצר המרחק לתחושת הזרא שבשובע, **ימי הדין שבתחילת**
הממלא את האדם והממית בקרבו כל שאיפה **השנה, והשאלות**
לחתירה קדימה אל שלמות של אמת. אם עתיד **הנוקבות "מי יחיה ומי**
האדם לשוב לאותו מקום, לשם מה הוא עִמָּל **ימות", ממשיכים לנקר**
להתקדם ולהתפתח? קהלת מתאר היטב את **ולהעלות ספקות גם**
העושר הרב שצבר מחד גיסא, ואת חוסר תחושת **בחג הסוכות**
הסיפוק מכך מאידך גיסא. זו תחושה שגם החקלאי

האוסף את יבולו הרב בחג הסוכות עלול להגיע אליה בזמן שמחתנו, וממילא
לשאלתו של קהלת: "וְלִשְׁמֹחָה מֶה זֶה עֲשֵׂה" (קהלת ב, ב).

אך תחושת המעגל של שובע הגוף והרכוש ושל שובע הדעת של מי ששבילו של
המעגל נהיר לו, אינה תחושה נכונה. השנה החדשה עלולה להיות שונה מקודמתה

ורעה מקודמתה. שמא לא ירדו גשמים, ושמא תתרגש חלילה צרה אחרת. ימי הדין שבתחילת השנה, ושאלותיו חסרות התשובה של הקדוש רבי אמנון ממגנצא - "מי יחיה ומי ימות, מי בקצו ומי לא בקצו", ממשיכות לנקר ולהעלות ספקות. כאשר האדם מכיר בכך, הוא מגלה שהשנה הקרובה עלולה להיות רעה מזו שקדמה לה, ושאוּלי בכלל עליו לקוות שרק יצליח לצלוח אותה ולשוב לאותה נקודה שהוא מצוי בה כעת. המוות הבלתי צפוי מתואר בצבעים עזים וקודרים במגילת קהלת (ט, יא-יב):

**שִׁבְתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי לֹא לְסֻלִּים הַמְרוֹץ וְלֹא לְגִבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה
וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לַחֵם וְגַם לֹא לְנַבְנִים עֶשֶׂר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חָן, כִּי עַתָּה
וּפָגַע יִקְרָה אֶת כָּלֶם. כִּי גַם לֹא יָדַע הָאָדָם אֶת עֵתוֹ כַּדְּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים
בַּמַּצּוֹדָה רָעָה וְכַצִּפְרִים הָאֲחֻזּוֹת בַּפֶּחַ, כִּהֵם יוֹקְשִׁים [=נלכדים] בְּנֵי
הָאָדָם לַעֲתָה רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פֶּתָאֵם.**

מקץ חיבוטי נפש רבים מגיע קהלת עם הקורא המלווה אותו אל תחושת חוסר הביטחון של הזורע את תבואתו מייד אחרי חג הסוכות, ואינו יודע אם יברכנה ה' ואם תצמח. דווקא שם מנסה קהלת להעניק תחושת ביטחון לזורע. אך תחושת הביטחון אינה נובעת מכך שהוא יודע הכול, אלא דווקא מחוסר ידיעתו. בְּשָׁל היעדר הידיעה צומח ועולה כוח החזק מן הידיעה - כוח האמונה. האמונה בה' חי העולמים, בחסדו וברחמיו.

האמונה מותירה את ידיעת האדם ואת שכלו לכאורה כחסרי משמעות. הרהב שהיה מנת חלקו של המחבר בתחילת המגילה נעלם עם חוסר הידיעה ההולך ומתגבר. ועדיין נותרה הידיעה בתחום אחד בלבד: הוודאות הגמורה שיום יבוא, האדם יעמוד למשפט לפני בוראו, יתן לפניו דין וחשבון על כל מעשיו ומחדליו, יקבל את שכרם וישלם את מחירם. בנקודה זו, משפטו של האדם חוֹבֵר אל ספר הברית הנקרא בחג הסוכות במוצאי השמיטה, במעמד הקהל.

היציאה אל הסוכה, מעין סוכתם של בני ישראל במדבר, ממחישה לאדם את גודל טעותו כשסבר שהכול צפוי מראש וידוע. מי ששכח את נדודי המדבר וזכה בבית ובנחלה, בשדה ובכרם, נוטה לחשוב שענייניו בעולם הזה קבועים ומסודרים, ושהשנה המתחדשת אינה אלא סיום שגרתי וקבוע של מעגל המתחדש בדרך ידועה מראש. אם יש בעיניו עולם סתום, נעלם, רב חידות ובלתי ידוע - זהו העולם הבא, עולם המשפט. איש לא ראה מה קורה שם, ומי שראה כבר אינו מסוגל להעיד בפניו על כך.

במוצאי ימי הדין של חודש תשרי מעמיד אותנו קהלת על חוסר הוודאות ועל הנעלם הרב הכרוכים דווקא בחיים השגרתיים בעולם הזה. למרות הקביעות של הבית ושל הנחלה, חיינו בעולם שטופים בחוסר ודאות ורוויים בספק. קהלת מעמיד אותנו על כך שהוודאות היחידה היא דווקא קיומו של יום הדין בעולם הבא, והעובדה שהקב"ה עתיד להעמיד אותנו למשפט על כל נעלם. ומתוך ודאות זו, של המשפט והצדק המוחלטים בעולם הבא, ניתנת ממילא משמעות לחייו של האדם בעולם הזה.

ארבעת הנימוקים נארגים למסכת אחת ולתמונה אחת במגילת קהלת ובחג הסוכות. חג זה חותם את ימי הדין, פותח שנה חדשה, מביא אותנו אל הגורן האסוף ומלא היבול ואל החרדות של ערב תפילת הגשם, וכמובן - שם בידינו את ספר הברית המתחדשת במוצאי השמיטה.

רשימת הפרקים וכותביהם

החג

16	הרב יואל בן נון	סוכות - בצאת השנה
22	יצחק ברט	מה אירע בחג הסוכות?
28	הרב תמיר גרנות	חג הסוכות וחג ה'
36	יצחק ברט	חג הסוכות וחג האסיף
42	הרב איתמר אלדר	מדירת קבע לדירת ארעי
50	הרב יעקב מדן	חנוכת המקדש בחג הסוכות
56	ע"פ הרב יעקב נגן	בחזרה לגן העדן
68	הרב יעקב מדן	סוכות של שבי ציון
74	הרב משה ליכטנשטיין	הפסרת חג הסוכות
80	יצחק ברט	שני סוגים של גאולה
82	הרב משה ליכטנשטיין	מלחמת גוג ומגוג

הסוכה

94	הרב יעקב מדן	סוכות ממש או ענני כבוד?
99	מעובד ע"פ שיעורי הרב שמואל שמעוני	מצנת הישיבה בסוכה
106	הרב יעקב מדן	האושפיזין
108	מעובד ע"פ שיעורי הרב שמואל שמעוני	מצנת האכילה בסוכה
116	הרב משה טרגין	האם בניית הסוכה היא מצווה?
120	ע"פ הרב אליקים קרומביין	מצטער
128	הרב יעקב גנק	כי יצפנני בְּסֶכָה
132	הרב ברוך גיגי	סוכת בדים ופרגולה
139	הרב ברוך גיגי	ישיבת נשים בסוכה
144	הרב משה טרגין	מפגש ומפלט
150	הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל	האם מותר לטייל בחג הסוכות?
160	הרב יהודה שביב	סוכת שלום

ארבעת המינים

168	ע"פ הרב אליקים קרומביין	נטילת ארבעת המינים
176	ע"פ הרב יעקב נגן	נטילה מעין קרבן

180	הרב ברוך וינטרוב	הנענוע
186	יצחק ברט	ארבעת המינים - כנגד מה?
192	מורנו הרב יהודה עמיטל זצ"ל	אתרוג המורכב
198	הרב משה ליכטנשטיין	ההדס
208	הרב מאיר שפיגלמן	ארבעה שהם שבעה
212	הרב משה טרגין	הדר

ניסוח המים ושמחת בית השואבה

222	הרב ברוך גיגי	"ובחג נידונין על המים"
230	הרב יעקב מדן	ניסוח המים מן התורה - מניין?
234	הרב אוריאל עיטם	מצנת הערבה והושענא רבה
240	הרב אוריאל עיטם	מים עליונים ומים תחתונים
250	הרב אביעד ברטוב	מנגינת החליל
254	הרב יעקב מדן	מצנת "הקהל"

שמיני עצרת ושמחת תורה

268	הרב ברוך גיגי	שמחת תורה
274	הרב יעקב מדן	על הר נבו
280	הרב יעקב מדן	חג הסוכות והיום השמיני
284	הרב יהודה עמיטל	מורשה קהילת יעקב
286	הרב דוד טי	שמחה בלי סוכה

מגילת קהלת

291	הרב יעקב מדן	מבוא: מה לקהלת בחג הסוכות?
300	יצחק ברט	קהלת כדיאלוג
312	הרב יעקב מדן	השקפת עולמו של הנהנתן
318	הרב יעקב מדן	השקפת עולמו של העמל
322	הרב יעקב מדן	השקפת עולמו של החכם
328	הרב יעקב מדן	השקפת עולמו של ירא הא-לוהים